

Den oversøiske udvandring fra Himmerland og Kjær herred 1850 -1879. Til Guds eget land!

Af Henning Bender

Indledning

Lige fra starten midt i 1800-tallet var den oversøiske masseudvandring fra Nordjylland kraftigere end fra de fleste andre steder i Danmark. I begyndelsen og de følgende tre årtier skyldtes denne massive udvandring, at mormonvækkelsen fra USA særligt vandt fodfæste i Himmerland og Vendsyssel. Det var ikke mindst herfra sektens missionærer sendte store rejsegrupper af sted på den dengang lange og farlige rejse til den vestligste del af Nordamerika. Fra sidst i 1860'erne dukkede der dog også andre arrangører og statslige rejseagenturer op, der tilbød lignende grupperejser til andre bestemmelsessteder end Utah og lagt sammen med mormonrejserne nåede udvandringen sit foreløbige talmæssige højdepunkt i årene 1872-1873 for herefter at gå næsten i stå i årene 1874-1879.

Da den oversøiske udvandring atter tog fart fra 1880 og i 1882 nåede et højdepunkt der hverken er blevet overgået før eller senere, havde udvandringen helt skiftet karakter. Der var ikke længere tale om store grupperejser, men først og fremmest om enkeltrejsende eller familier, der selv bestilte rejserne til de fremmede verdensdele hos transportselskabernes agenter. Rejsen med de nye dampdrevne skibe og jernbanetog gav i løbet af 1870'erne en langt hurtigere, sikrere og billigere tur til den anden side af kloden end tidligere, hvortil nu kom, at der på bestemmelsesstederne allerede befandt sig venner og familie fra ens egen hjemegn, der kunne hjælpe nye indvandrere til rette med husly, mad og arbejdstilbud indtil de havde lært sig engelsk.

Hermed var der sat en kædeudvandring i gang, der betød at folk fra Nordjylland særligt samlede sig de steder hvor der var nogle de kendte hjemmefra og at det derfor blev de samme sogne, byer og herreder i Nordjylland der havde den kraftigste udvandring i hele perioden. Herudover fulgte udvandringen talmæssigt set en

markant rytme med højdepunkter omkring 1873, 1882, 1892, 1904 og 1912, mens udvandringen i de mellemliggende perioder kunne være ret ubetydelig. Denne vekslen mellem år med mange udvandrere og andre med ganske få var helt afhængig af de økonomiske konjunkturer på begge sider af Atlanterhavet. Man rejste til USA når det kunne betale sig og lod være, når man kunne vente sig dårligere vilkår på bestemmelsesstedet end hjemme. Det betød derfor at de årlige udvandrertal for samtlige Nordeuropas lande, regioner og landsdele fik de samme højdepunkter.

Jeg skal i det følgende søge at forklare årsagerne til disse store folkeflytninger der prægede Nordjylland, Danmark og resten af verdenen i denne periode og beskrive virkningerne. Det vil ske både i generelle termer og med fokus på enkeltpersoner og det vil handle både om hvordan disse folkevandringer både blev skubbet og trukket i gang. Skubbet af utilfredshed med de religiøse, politiske og økonomiske forhold i hjemlandet og trukket af troen på større frihed og bedre levevilkår i de nye oversøiske lande med deres tilsyneladende ubegrænsede muligheder. Massebevægelser der næsten samtidigt foregik over hele kloden og kun blev muliggjort gennem den revolutionerende udvikling af transport- og telekommunikationsmidlerne der fandt sted i årene mellem 1850-1880. Overordnet set handler det derfor om hvorledes industrialiseringen og globaliseringen for første gang fik direkte betydning for store grupper af ganske almindelige mennesker gennem skabelsen af et globalt arbejds- og afsætningsmarked styret af verdensomspændende konjunkturer.

Det vil i det følgende blive eksemplificeret gennem en beskrivelse af vandringerne fra og til Nordjylland i årene 1850-1920 og vil for overskuelighedens skyld blive beskrevet i tre artikler fordelt på 3 årbøger¹, der vil omfatte starten og udfoldelsen af den store oversøiske udvandring fra Nordjylland, samt den regionale indvandring:

1. Nærværende artikel i Årbog 2013: ”*Den oversøiske udvandring fra Himmerland og Kjær Herred 1850-1879. Rejsen til Guds eget land!*” om starten på den store udvandringsbølge.
2. Årbog 2014: ”*Den oversøiske udvandring fra Himmerland og Kjær herred 1880-1920. Rejsen til frihedens land!*”.
3. Årbog 2015 ”*Indvandringen til Nordjylland 1850-1920. Rejsen til det danske Amerika!*”

Starten på masseudvandringen 1849-1852. ”Hjem til Zion”.

At mormonerne som alle andre vækkelser søgte at omvende så mange som muligt til den ”sande tro” var der intet mærkeligt ved, men det var noget nyt, at ”sande troende” kun fandt fuld frelse, hvis de blev bragt ”hjem til Zion” i Utah - ni måneders rejse fra Danmark! Når det overhovedet kunne virkeliggøres og endog fik et stærkere gennemslag i Nordjylland i forhold til befolkningsstørrelsen end nogen andre steder i Europa, skyldtes det ikke blot at den europæiske mormonmission uden for England startede i Aalborg, men at der fra 1852 kunne skaffes pengemidler nok til at sende

Hovedgaden i Salt Lake City 1849, i forgrunden templet - i baggrunden til rådshuset. Det var her at mormonmissionen, rejsefonden og den første organiserede udvandring fra Danmark blev besluttet den 6. oktober 1849.

endda meget store rejseselskaber af sted til Amerika, selvom deltagerne hovedsagligt var fattige tjenestefolk, arbejdere og husmænd, der rejste *helt gratis!*

Dette gratistilbud blev vedtaget lørdag den 6. oktober 1849 på det halvårlige kirkemøde i mormonernes dengang kun 2 år gamle hovedstad, Salt Lake City². Ud over ønsket om at skaffe tilhængere, skyldtes beslutningen især voldsom mangel på

arbejdskraft efter at Gud selv, hævdede hans profet Brigham Young (1801-1877), havde pålagt bevægelsen at kolonisere en ufrugtbar højslette mellem bjergkæder, saltsø og ørkener. Nødvendige ressourcer kunne kun vanskeligt skaffes i et USA som vækkelsen lå i åben krig med på grund af sit erklærede flerkoneri. Men muligvis, mente profeten, kunne der skaffes nybyggere fra Europa, hvis der vel at mærke blev sørget for ”gratis” transport. Kirkemødet besluttede sig derfor for en ”*evig rejsefond*” skabt af velhavende mormoners formuer (der var fundet guld i det nærliggende Californien 1847), mens de fattige, og dem var der langt flere af, skulle låne pengene til rejsen fra fonden, men betale lånet tilbage med arbejdsydelser/penge når de vel var nået frem. Det var disse tilbagebetalinger der skulle gøre fonden ”*evig*” og ud over England, hvorfra der allerede rekrutteredes mange, ønskede man at udbrede dette system til *Danmark!*

Når talen på dette møde overhovedet faldt på Danmark, skyldtes det, at man takket være den nye telegraflinje mellem New York og Nebraska netop havde modtaget nyheden om at den danske kong Frederik, den 5. juni 1849, som den første regent i Europa, havde underskrevet en grundlov, der gav fuld religionsfrihed til alle, kun indskrænket af hvad som ”strider mod sædeligheden eller den offentlige orden”. Mormonerne kunne derfor, i modsætning til hvad tilfældet var i resten af det kontinentale Europa, udføre deres missionsarbejde lovligt i Danmark, hvis man holdt lav profil hvad angik flerkoneriet. Den danskfødte sømand Peter Olsen Hansen (1818-1898) fra København, der i 1843 var blevet omvendt i Boston og siden havde fulgt med mormonerne på deres flugt mod vest, kunne desuden fortælle at missionsarbejdet i Danmark ville blive lettet af at han, tilskyndet af profeten, havde udarbejdet en dansk udgave af mormonbibelen, den første oversættelse til et andet sprog end engelsk nogensinde. Herudover vidste man fra England at særligt baptisterne var lydhøre over for mormonernes lære, og for Danmarks vedkommende havde der siden 1839-1840 eksisteret forholdsvis stærke baptistmenigheder i København og *Aalborg!*

Som sagt så gjort, 19. oktober 1849 blev en missionsgruppe sendt til Danmark, ledet af ”apostlen” Erastus Snow (1818-1888) og assisteret af den danskfødte Peter Olsen Hansen, den svenskfødte Johan Erik Forsberg (1816-1890) samt amerikaneren George Parker Dykes (1804-1888), der talte norsk efter 5 års missionsarbejde blandt indvandrere i Wisconsin. Den 14. juni 1850 nåede gruppen København, hvor det på få måneder lykkedes den at omvende mere end 100 baptister til mormonismen. Til gengæld blev missionærerne landsforviste for ulovlig religiøs agitation fra både Sverige og Norge, hvad der blot betød at alle kræfter nu kunne koncentreres til Danmark. Den mest erfarne missionær, George Parker Dykes, blev sendt til *Nordjylland!*

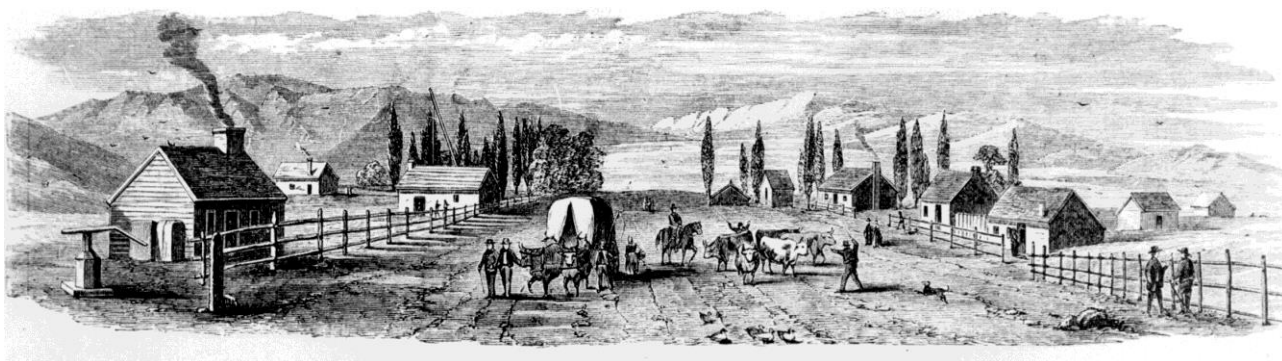
Straks efter ankomsten til Aalborg den 10. oktober 1850 mødte Dykes op i baptistmenigheden i Skt. Hansgade og må have virket meget overbevisende, for kort efter var mere end halvdelen af de nordjyske baptister konverteret til mormonismen, herunder baptistlederen, Hans Peter Jensen (1815-1883), en velhavende grundlægger og ejer af ”*Nørresundby Jernstøberi*”. Virksomheden var i årene omkring 1850 brancheledende i Aalborgområdet og grovsmed Jensen blev nu en så ”hårdtslående” leder af Aalborgs mormonkirke, at han i sommeren 1851 fremprovokerede de voldsomste uroligheder Aalborg og Nørresundby kom til at opleve i det 19.

Sarah (1829-1919); Jacob (1850-1928) og Hans Peter Jensen (1815-1883), Jernstøber i Nørresundby, baptist, men fra 1850 mormon. Her daguerreotyperet inden afrejsen til Amerika i 1854. Sarah beskriver i sin selvbiografi hvor vred hun blev på manden over hans flerkoneri, men også hvordan hun, sammen med Jacob, sikrede familie og børn. Billedet findes hos familien i USA.

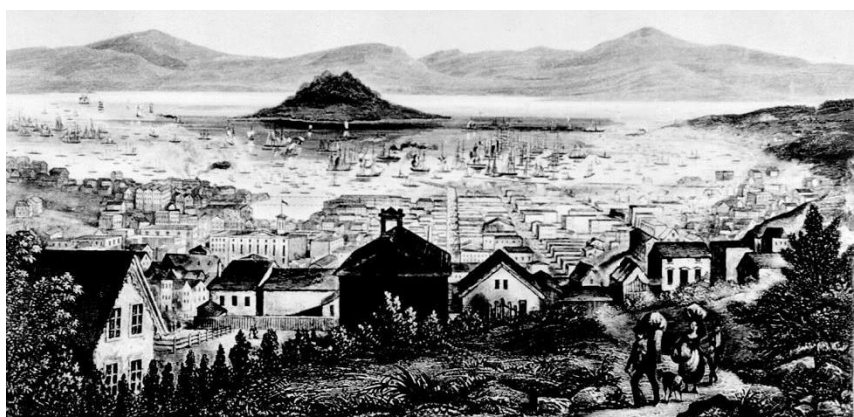
århundrede. Det skete da han blev præsenteret for rygter om mormonernes flerkoneri og derfor offentligt kaldte alle andre i Aalborg for ukristelige løgnere, hedninge og djævledyrkere! Da Jensen herefter blev sendt til Bornholm for at køle lidt af, lykkedes det ham hurtigt at skabe så omfattende uroligheder i Rønne, at han måtte fyres som missionær. For mormonkirken var de pengemidler han rådede over langt vigtigere, og i august 1852 solgte han sin virksomhed i Nørresundby til Julius Galster for 8.100 rd. og overførte pengene til mormonernes ”evige” rejsefond³. Det satte ikke alene et første skub i udvandringen til Amerika, men forklarer desuden hvorfor så mange rejste så tidligt af sted fra netop *Nordjylland*.

Mormonrejserne til Guds eget land 1852-1879

Der var forskel på hvordan Utah så ud, alt efter øjnene der så byen. Her "Salt Lake City in 1850." Stik fra "American Pictures" (London 1876) ved Samuel Manning, der i disse år udgav billedbøger fra eksotiske steder over hele verdenen. Amerika, Ægypten, Indien, Palæstina, Australien m.m. – baseret på tegninger "drawn by pen and pencil".

Den 20. december 1852 rejste det første større oversøiske rejseselskab nogensinde af sted fra Danmark under stor negativ opmærksomhed⁴. Gruppen bestod af 294 danske mormoner, hvoraf de 86 var fra den nordjyske afdeling i Aalborg. Med missionær Forsberg som leder gik rejsen via København-Kiel-Hamburg-Hull-Liverpool-New Orleans-Omaha-Salt Lake. Fra København til Liverpool og fra New Orleans til Omaha med damptog og dampskib, over Atlanterhavet med sejl og fra Omaha gennem Nebraska og Wyoming til fods de sidste 2000 kilometer. Særligt under sejl- og fodturen reducerede kolera, tyfus og indianere gruppen så kraftigt, at selv om 11 blev født undervejs, var der kun 202 tilbage (heraf 60 fra Aalborg), da selskabet de sidste dage i oktober 1853 nåede rejsemålet, Ephraim, ca. 200 km. syd for Salt Lake City. Stedet, der hurtigt kom til at hedde "New Denmark" i folkemunde, blev senere et af de mest markante dansk-amerikanske områder i Utah og hermed i hele USA.

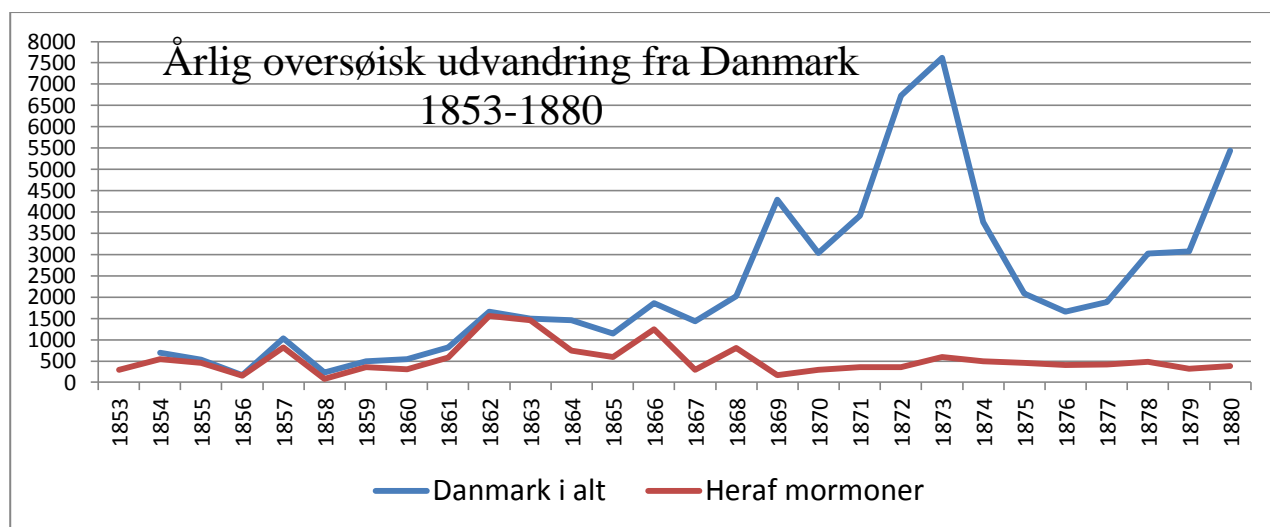
Næste store afrejse til Amerika foregik et år senere, i de første dage af januar 1854, nu med 539 "hellige", hvoraf 147 nordjyder (dvs. folk der hørte til kirken i Aalborg)⁵,

Endnu et billede af Salt Lake City 1850 i "American Pictures drawn with pen and pencil" ed. rev. Samuel Manning (London 1876), men denne gang med usandsynligt mange huse og navnlig alt for mange skibe i en saltsø uden skibsfart og uden adgang til havet!

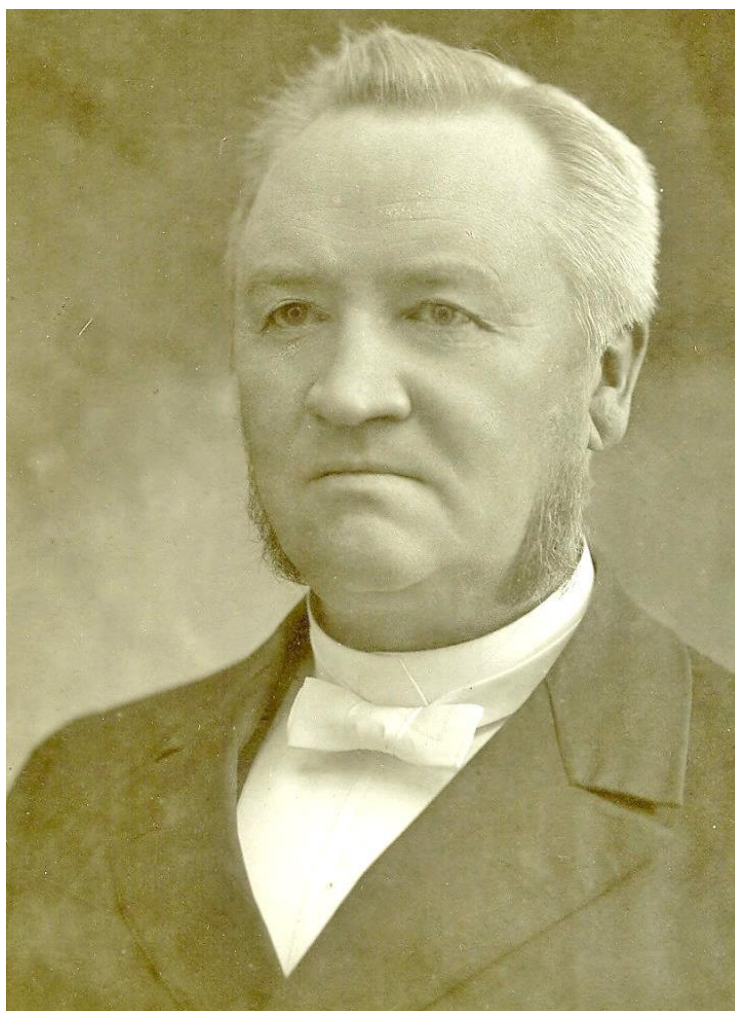
men frafaldet gennem død og rømning var om muligt endnu større denne gang, hvor kun knapt 350 nåede Utah den 5. oktober 1854⁶. Blandt disse i øvrigt jernstøber Jensen fra Nørresundby med 4 børn og en enkelt kone, Sara Josephine Jensen (1830-1920) som han dog, vel ankommen til Guds eget land, supplerede med yderligere 7 koner og 25 børn. Han fik dog ikke det samme held i forretninger som han havde haft i Nørresundby og døde i 1883 af hjerteslag, da han sammen med en mængde andre, blev arresteret af de amerikanske myndigheder anklaget for flerkoneri⁷.

Hvad angik rejserne fra Danmark til Utah blev de voldsomme tabstal kun langsomt reduceret i takt med ruten blev ændret fra at gå via New Orleans til New York⁸. Inden 1867, det år mormonselskaberne for første gang benyttede dampskib på Atlanten, måtte man stadig regne med mellem 1½ til 2 måneder under sejl og herefter 6-7 måneder til at krydse det Nordamerikanske kontinent til fods. Rejsetiden blev dog til stadighed forkortet i takt med at jernbanen, særligt efter borgerkrigens ophør i 1865, blev ført længere og længere mod vest indtil den trans amerikanske jernbane fra New York til San Francisco endelig blev indviet i det nordlige Utah den 10. maj 1869. Herefter kunne turen fra Aalborg til Utah med dampskib og damptog reduceres til 3-4 uger og afgang- og ankomsttider forudses i en trykt køreplan!

Som det imidlertid ses neden for i grafen *Årlig oversøisk udvandring fra Danmark 1853-1880*⁹ udgjorde mormonerne efter transportrevolutionen sidst i 1860'erne ikke længere majoriteten af danske oversøiske udvandrere. Rejsen til Amerika var blevet så hurtig, bekvem og billig, at man ikke længere behøvede at blive mormon for at få råd til at rejse til Amerika.

Som det endvidere fremgår af denne graf, indtraf højdepunktet for mormonernes udvandring fra Danmark i 1862-1863 med 3.000 udvandrere, midt under den amerikanske borgerkrig (1861-1865) og umiddelbart før anden slesvigske krig i Danmark i 1863-1864. Det kan meget vel skyldes at mormonerne, der nægtede at være soldater i nogen anden hær end Guds, slap fra tjeneste i såvel den danske hær, som i de to amerikanske hære der netop nu bekæmpede hinanden. Alene i 1862 tog 1.557 danske mormoner af sted og fyldte ved afgang fra Hamburg 4 store Clipper-riggede barkskibe¹⁰: ”Humboldt” med 324 og ”Franklin” med 413 jyske mormoner, samt ”Athena” med 484 og ”Electric” med 336 mormoner fra øerne¹¹. Som tidligere suppleredes det ”evige rejsefond” af ”rige mormoner”, der var ”rige” fordi de havde solgt alt jordisk gods. Det gjaldt eksempelvis gårdmand Jens Andersen (1812-1862) fra Veddum, Skelund sogn, der finansierede rejsen for mellem 60 og 70 andre fra det sydøstlige Himmerland, men ikke selv fik megen glæde af sin donation. Han døde på skibet ”Franklin”, den 25. april 1862, få dage efter afgang fra Hamburg¹². Den 17-årige skibslæge om bord, Anthon Henrik Lund (1844-1921) fra Aalborg, var ikke lægeuddannet, men udnævnt fordi skibets engelske kaptajn kun ville åbne medicinskabet for en der talte engelsk. Det kunne Anthon Lund flydende, efter at han som forældreløs i Aalborg var vokset op blandt mormonmissionærer fra Amerika. Allerede som 12-årig var han blevet engelsklærer i Aalborg for potentielle

Anthon Henrik Lund fra Aalborg (1844-1921) blev den ikke-amerikanskfødte person nogensinde, der nåede højst op i mormonkirken. I forhold til sine kollegaer havde han meget kontroversielle og moderne meninger. Han fik afgørende betydning for mormonmissionen fra Aalborg, men satte også en stopper for den i 1899. Foto ca. 1900. men u.d. og uden fotograf fra Ancestry.com

udvandrere og selv udvandrede han som dansk-engelsk tolk i 1862. Han startede i 1866 en brugsforening i den næsten rent danske by Ephraim, blev telegrafdirektør i Salt Lake City, leder af den skandinaviske mission, den første og eneste ikke-amerikanskfødte apostel i 1884 og fra 1901 medlem af Kirkens øverste ledelse, tremandsrådet, der talte på Guds vegne! Ud over dygtighed var det af helt afgørende betydning for denne aalborgenser at han kunne engelsk, for manglende engelskkundskaber blev det største handicap for den første generation af danske indvandrere, der, om de overhovedet kunne et fremmedsprog, kun kunne tysk. Anthon Lund adskilte sig herudover fra det store flertal af mormonledere ved at være imod flerkoneriet som han da også officielt, i 1890, erklærede som en trossætning der ikke længere var en del af Kirkens. Det var i øvrigt betingelsen for at Utah overhovedet kunne anerkendes som amerikansk stat, hvad den først blev så sent som i 1896, som den 45. stat, i USA. Hertil kom, at Anthon Lund i 1899 satte det endeligt stop for den store mormonudvandring fra Danmark ved at erklære, at det heller ikke længere var en trossætning, at mormoner skulle rejse til Utah. Tværtimod skulle de blive i deres egne lande og opbygge kirker der. Indtil den organiserede udvandring således blev standset i 1899, havde mormonudvandringen ellers været selve igangsætter for den store nordjyske oversøiske udvandring¹³.

Som det ses af tabellen neden for, kender man på baggrund af de amerikanske ankomstlister totalt set navnene på i alt 62.076 danske udvandrere, der tog til USA i årene 1851-1880. Tallet svarer i øvrigt pænt til at folketællingen for USA 1880 opregner 63.243 danskfødte¹⁴.

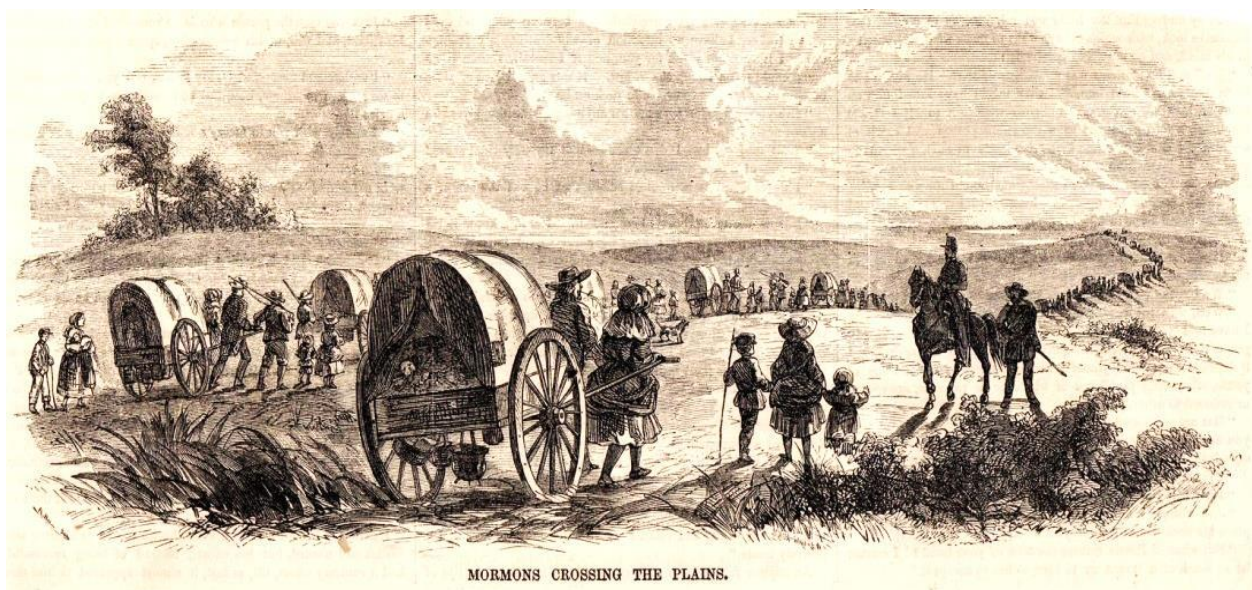
Af disse ca. 62.000 danske udvandrere der rejste til USA udgjorde mormonerne 1852-1880 i henhold til egne afgangslister (børn medregnet) 14.701. Det vil altså sige, at næsten hver fjerde danske udvandrer 1851-1880 var mormon, mens mormonudvandringen fra Nordjylland (nogenlunde svarende til region Nordjylland i vore dage, eller hvad der tidligere var Aalborg, Thisted og Hjørring amter) udgjorde omkring en fjerdedel af den samlede mormonudvandring fra Danmark.

Oversøisk Udvandring	I alt fra Danmark	Heraf Mormoner	%	Nordjyske Mormoner	Af alle Mormoner
1851-1860	3.700	3.008	81 %	529	18 %
1861-1870	19.210	7.445	39 %	1.579	21 %
1871-1880	39.166	4.248	11 %	1.406	33 %
1851-1880	62.076	14.701	24 %	3.514	24 %

I alt rejste 90.000 europæiske mormoner over Atlanterhavet mellem 1840-1900, heraf 48.000 englændere, **18.000 danskere**, 8.000 svenskere og 3.000 nordmænd. At mange af disse danske mormoner nåede bestemmelsesstedet, finder sit udtryk i at Utah endnu i vore dage (Folketællingen 2010) tæller 6 % af sin befolkning som værende af ”etnisk dansk oprindelse”. Langt mere end USA-gennemsnittet på 0,4 %.

Afhopperne

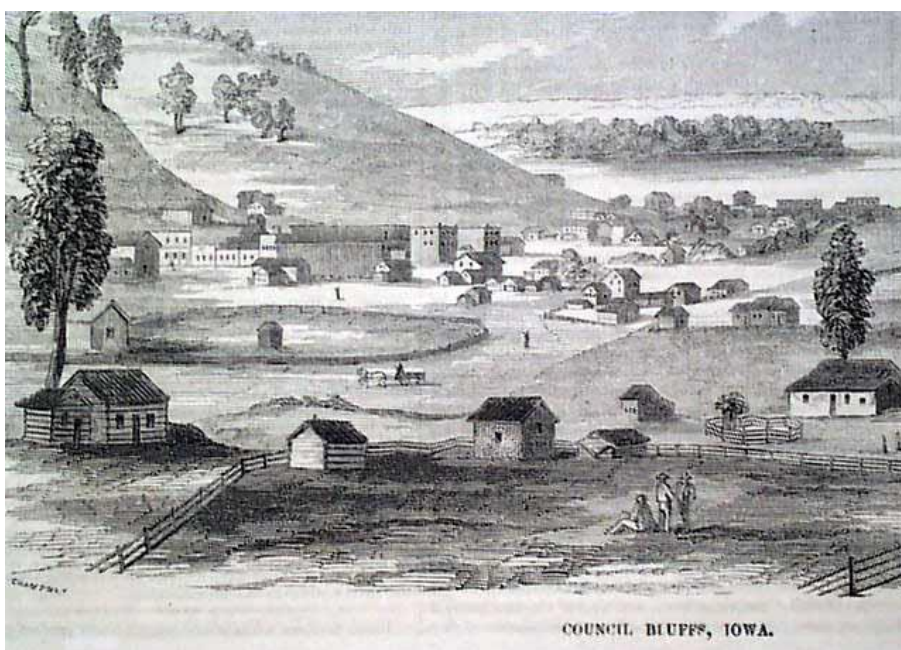
At der var så mange mormoner der rejste fra Danmark til ”det hellige land” Utah, betød dog ikke, at alle nåede bestemmelsesstedet. Dødstallene på den lange rejse var betydelige, hvortil kom, mener flere historikere¹⁵, at endnu flere forlod tro og trosfæller undervejs. Denne afhopning skulle særligt have fundet sted i Council Bluffs i det vestligste Iowa og Omaha i det østligste Nebraska. Det var nemlig her man krydsede den brede Missouri-flod med både indtil den første bro blev bygget i 1873. Det betød at store grupper mormoner der kom fra Europa via New York eller New Orleans, måtte vente i månedsvis eller ligefrem måtte overvintre her, indtil de kunne komme med en af de karavaner, der skulle føre dem de sidste 2.000 km. til fods gennem de dengang ubebyggede og stort set uudforskede territorier Nebraska og Wyoming, over Rocky Mountains, frem til saltsøen i Utah.

Mormoner starter mod vest fra Omaha, juni 1853. Fra "*Gleason's Pictorial Drawing-Room Companion*" der blev udgivet i Boston 1851-1854, her fra sommeren 1853, så det kan sagtens være det første store danske mormonselskab der her drager af sted med deres håndkærrer.

Netop denne tur ad "The Mormon-trail" med håndkærrer (ladvogne på to hjul), var der mange der frygtede og ofte fravalgte at dømme efter overleverede rejseberetninger. Allerede i 1853 advarede "Aalborgs apostel", George Dykes, de troende fra Nordjylland mod "overhovedet at tale med nogen i Council Bluffs, Satans egen by, hvor indbyggerne gjorde alt hvad de kunne for at tale folk fra troen og få dem til at blive" ¹⁶. Men det var virkelig fristende, for herigennem slap de "hellige" for at betale lånte rejsepenge tilbage og kunne i stedet slå sig ned i et blomstrende bysamfund eller på ledig landbrugsjord på begge sider af Missourifloden, der var langt bedre end hvad man fandt i Utah. Under alle omstændigheder finder man allerede i 1860-folketællingen danskfødte der havde slået sig ned her på grænsen mellem Iowa og Nebraska og her blev pionerer for en hel række danske bosættelser, der i løbet af et par årtier udviklede sig til de overhovedet mest massive danske, og ikke mindst nordjyske, områder i USA. Ingen har dog rigtigt prøvet at undersøge omfanget af dette frafald fra rejsegrupperne og kilderne er forholdsvis få, da hverken mormonerne eller de der faldt fra, har været særligt stolte ved at indrømme fænomenet, der derfor er svært at bestemme talmæssigt.

Gennemgår man imidlertid tallene for 1862 og jeg har for at gøre undersøgelsen overkommelig, kun valgt dette år hvor der udvandrede allerflest mormoner fra Danmark, så kan man fastslå, at af de 1.557 der tog af sted på 4 sejskibe fra

Council Bluffs i Iowa, ved østbredden af Missourifloden med udsigt mod Nebraska (Omaha) 1857. Fra "Ballou's Pictorial", Boston 26.12.1857.

Hamburg i april 1862, døde 119 passagerer eller 8 %, før gruppen nåede Omaha midt i juni, mens yderligere 330 (21 %) "forsvandt" inden afrejserne fra Omaha i løbet af sommeren og efteråret 1862, samt foråret 1863. Kun 1.116 personer genfindes derfor i listerne for de i alt 6 rejsekompanier, der i andet halvår af 1862

og første halvår af 1863 transporterede danske mormoner fra Omaha til Utah. Til gengæld finder man en stor del af de ”forsvundne” i 1870-folketællingen for det østlige Nebraska¹⁷ og det vestlige Iowa og således som det vil blive nærmere omtalt i Årbog 2014: ”Den oversøiske udvandring fra Himmerland og Kjær herred 1880-1920. Rejsen til frihedens land!” fik denne afhopning af mormoner en afgørende betydning for lokaliseringen af de danske og ganske særligt nordjyske bosættelser på den amerikanske prærie.

Blandt disse afhoppere fandt man eksempelvis en snedkerfamilie Pedersen fra Veddum, Skelund sogn i Sydøsthimmerland, der som så mange andre havde fået finansieret rejsen til Utah af den ”rige” gårdejer Jens Andersen i Veddum, men ombestemte sig på vejen, dels fordi långiveren var død på rejsen, dels fordi der viste sig at være rigtigt gode forretningsmuligheder for snedkere i Omaha og endelig fordi man uden større besvær kunne vende tilbage til den lutheranske tro som den man kendte hjemmefra. Jens (født 1812) og Ane (født 1810) Pedersen, samt sønnerne, der som faderen var snedkere er jo muligvis rejst fra Danmark for at undgå deltagelse i den truende 2. slesvigske krig, men vel fremme i Nebraska rasede den amerikanske borgerkrig 1861-1865. Det gjorde den ganske vist længere mod øst, hvad der betød at unionshæren var trukket væk og ikke længere kunne beskytte Nebraska-territoriet (der først blev stat fra 1867) mod indianernes forsøg på at håndhæve traktatmæssige rettigheder til området.. Mads Peter Jensen (1845-1900), den ene af sønnerne fra Veddum, meldte sig derfor til det blå kavaleri som vi jo kender så godt fra amerikanske Westerns og deltog også efter borgerkrigens ophør i nedkæmpelsen af indianerne. Han kunne derfor langt senere, da han havde slået sig ned i den Dansk Indre Missions hovedby i Amerika, Blair, i Nebraska, hvor han overtog faderens snedkerfirma, fortælle historier der nok ville have gjort de fleste af de kavalerister John Wayne senere har fremstillet på film, grønne af misundelse¹⁸.

I det hele taget var nordjyderne forholdsvis vel repræsenterede på Unionshærens side, således som det bedst kan læses i Anders Sørensen Vigs gennemgang i ”*Danske i kamp i og for Amerika*” (Omaha 1917), hvor der nævnes en halv snes stykker der med sikkerhed kan henføres til Himmerland og for flertallets vedkommende har deres udgangspunkt i Wisconsin og Illinois. Men disse oplysninger har andre forfattere siden trukket hårdt på, også de faktuelle fejl hos Vig, så det skal ikke gentages her nok en gang. Fælles for disse ofte dramatiske soldaterhistorier er, at det drejer sig om enkeltudvandrere, ikke deltagere fra masseudvandringen. Det er der imidlertid en

anden religiøs gruppe der gør, om end i langt mindre omfang end mormonerne, nemlig deres oprindelige ”fødselshjælpere” i Danmark – baptisterne!

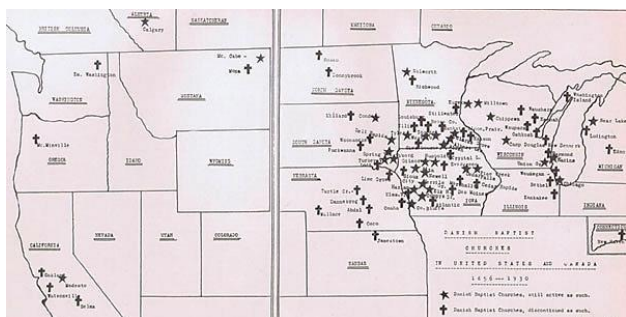
Baptisterne

Selvom mormonerne havde gjort voldsomme indhug i rækkerne var det dog ikke alle baptister der forlod troen. Tværtimod gik man til modangreb og fremlagde i 1851 på tre store møder i ”Dramatikken”, der dengang var Aalborgs største mødesal, beviser på at mormonernes dyrkede flerkoneri, blodsoning og flerguderi. Det havde mormonmissionærene ellers gjort hvad de kunne for at skjule, så det betød at baptisterne atter fik en betydelig fremgang, særligt i sine to hovedområder: København, med en væsentlig aflægger til Vandløse-Skee baptistmenighed på Midtsjælland nord for Ringsted, samt i Aalborg, med en væsentlig aflægger i Vårst og Fjellerad i Gunderup sogn syd for Aalborg¹⁹. Her blev der, som det første sted i landet i 1851 oprettet en friskole for baptisternes børn, der 1853-1861 fik Peter Hansen Dam (1826-1922) som skoleleder. Han kom i øvrigt fra et job som forretningsfører på ”Nørresundby Jernstøberi” som han havde fået efter at have deltaget i 1. slesvigske krig, men blev nu, efter Galsters overtagelse af støberiet, ud over at være skolelærer, missionær i Vendsyssel og medforstander og præst for baptistmenigheden i Aalborg 1856-1861. I juni 1861 rejste Dam imidlertid med kone og 5 børn fra Hamborg til New York sammen med 32 andre baptister, der ikke som man kunne have forventet kom fra Nordjylland, men fra Vandløse-Skee menighed på Midtsjælland. Det var baptister herfra, der allerede i 1856 havde grundlagt den første danske baptistkirke i Amerika, i Racine, Wisconsin²⁰. Dam kom dog ikke så langt i første omgang, men meldte sig i New York som menig i Unionshæren, blev såret ved New Orleans og deserterede i november 1863 fra militærhospitalet²¹! Allerede i maj 1864 fandt man ham imidlertid i Racine i Wisconsin, som præst og grundlægger af ”First Scandinavian Baptist Church”, der altså, trods navnet, var dansk baptistkirke nummer 2 på stedet. Begge menigheder

Peter Hansen Dam,
Baptistpræst (1826-1922)

savnede medlemmer og kom derfor til at trække en hel del på baptister hjemmefra Danmark. I alt kender vi navnene på 552 nordjyske baptister der udvandrede til USA i årene 1860-1924, heraf 259 før 1880²². De var naturligvis langt færre end mormonerne, men for baptisternes vedkommende var det da heller ikke en trossag at udvandre, mange var endda imod og mente at det gjaldt om at opbygge menigheder i hjemlandet, men det var naturligvis fristende at rejse til et land hvor det var helt normalt og rosværdigt at være baptist, frem for Danmark hvor man blev betragtet som lidt sindsforstyrret.

På dette ikke særligt tydelige kort over danske baptistkirker i USA 1852-1930 ses det, at de lå der hvor danske indvandrere almindeligvis slog sig ned. Først og fremmest Iowa, østlige Nebraska, sydlige Minnesota samt langs kysten af Michigansøen i Wisconsin og Illinois.

Det er netop denne reelle trosfrihed P. H. Dam understregede kraftigt i en artikel han i februar 1866 fik trykt i Danmark i ”*Emigranten*”, et månedsskrift der i årene 1866-1872 udkom med uregelmæssige mellemrum i

Aalborg. I Amerika, skrev han, var religion og stat helt adskilte størrelser og man var derfor helt fri for indblanding fra statens side i såvel kirke, skole og kultur. Alle havde desuden ret til at

stemme, til at gå ind i politik og vigtigst, til at søge lykken uden at nogen spurgte til ens sociale baggrund. Der var derfor mange gode grunde til at de nordjyske baptister burde udvandre til Wisconsin, særligt naturligvis til P. H. Dam og hans baptistkirke i Racine. Sådanne synspunkter var redaktøren af det nordjyske tidsskrift, den mærkelige, initiativrige og begavede Mogens Abraham Sommer, ganske enig i og da Sommer i øvrigt levede af sit rejse- og udvandringsagentur i Aalborg, gik han straks i gang med at samle nordjyske deltagere til et stort rejseselskab – ikke mindst blandt baptisterne.

Mogens Abraham Sommer

Mogens Abraham Sommer (1829-1901), om hvem det ved hans død i Aalborg blev sagt, ”at han havde hjulpet titusinder over Atlanterhavet, samt til Australien”²³, var vel Nordjyllands kendteste udvandreraгент, men ellers svær at placere. Han var fanatisk tilhænger af Søren Kierkegaard, lægprædikant og i kraftig opposition til den

officielle kristendom, men samtidig socialist, i kraftig opposition til socialdemokratiets grundlægger, Louis Pio, som han fandt alt for borgerlig! Herudover efterlod Sommer sig en religiøs vækkelse ”Sommerianerne”, der overlevede ham i Vendsyssel, men virkede desuden i mange år i USA som lægeuddannet homøopat. Han mente i øvrigt selv, at den bedste løsning for alle var at emigrere til friheden i de oversøiske områder og selv rejste han mindst 10 gange til Amerika hvor han opholdt sig i alt 14 år. Første gang ankom han til New York den 15. april 1861, tre dage efter at borgerkrigen var brudt ud. Han søgte derfor personligt at stoppe krigen (!) ved at uddele bibler og prædike fred på begge sider af fronten, men blev sendt retur som uønsket af begge krigens parter. Ved hjemkomsten oprettede han et udvandringsagentur i København, men flyttede det i 1865 til Nørre Uttrup og arrangerede, efter at pastor Dam fra Racine havde offentliggjort sin opfordring i ”Emigranten”, en række velbesøgte agitationsmøder i Aalborg og andre steder i landet, således at han i april 1866, med sig selv som rejseleder, kunne sejle med dampskibet ”Moravian” fra Liverpool til Quebec med 375 danske udvandrere (hvoraf 166 fra Nordjylland) og herfra med tog til Racine via Detroit²⁴.

Hjælpebog
for dem, der ville udvandre til

Amerika.

En paalidelig og uimodværlig Raadgiver og Vejleder for
skandinaviske Udvandrere og Enhver, som ønsker at rejse
paa den billigste, sikreste og meest betryggende Maade,
samt

Oplysninger om Alt
hvad der angaaer Udvandringen og Forholdene i Amerika.

Med en kort Samling
af

Engelske Ord og Samtaler.

Udgivet af
M. A. Sommer.

Med et Kort over de Forenede Stater i Nordamerika.

Kjøbenhavn.
Boghandler B. Pio's Forlag
Salto G. Salomonsens Erv.
1870.

Formentlig medvirkede denne tur til Wisconsin i foråret 1866 til at nordjyderne også fik vestkysten af Michigansøen fra Chicago til Green Bay, som et af deres vigtigste mål i USA, selvom Iowa, Nebraska og Utah forblev hovedmålene. Det meste blev i hvert fald organiseret fra Aalborg, eller rettere fra Nørre Uttrup, hvor Sommer boede med sin kone og 4 børn og havde sit rejseagentur i årene indtil han forsøgte sig med en politisk karriere, der endte med, at han blev ekskluderet af socialistisk internationale i 1872. Han var for venstre-radikal! Herefter tog han mere varigt til Amerika, rejste uroligt rundt, men slog sig sammen med sin familie ned i Louisiana lidt nord for New Orleans. Men inden da nåede han i 1870 at skrive en egentlig vejledning for udvandrere, med et indhold der fremgår af den lange titel: ”Hjælpebog for dem, der ville

udvandre til Amerika. En paalidelig og uundværlig Raadgiver og Veileder for skandinaviske Udvandrere og Enhver, som ønsker at reise paa den billigste, sikreste og meest betryggende Maade, samt Oplysninger om Alt hvad der angaaer Udvandringen og Forholdene i Amerika. Med en kort Samling af engelske Ord og Samtaler”.

Bogen, der hurtigt blev oversat til både tysk og svensk, kan i virkeligheden ses som et udtryk for at man, fra og med 1868-1869 selv kunne arrangere sin rejse til Amerika. Skibene var langt hurtigere og sikrere end tidligere og man havde som udvandrer større retssikkerhed efter at den danske stat fra og med 1. maj 1868 indførte en rejsegarantiordning, der sikrede de oversøiske rejsende mod at blive snydt ved køb af billet og samtidigt sikrede rimelige forhold mellem skibenes størrelse, indretning, proviant og passagertal. Hertil kom at der efterhånden var tilstrækkeligt mange oversøiske steder, hvor man kunne finde danske grupper, der kunne hjælpe de nyankommne gennem den første svære tid indtil de havde fundet bolig, lært sig sproget og havde skaffet sig arbejde.

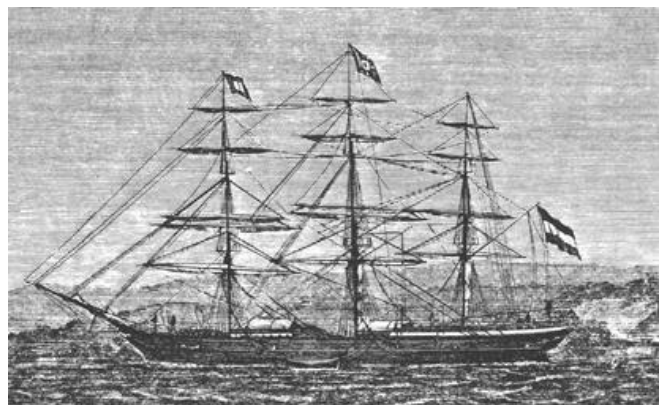
De oversøiske selskabsrejser til Amerika ophørte derfor, men fortsatte dog endnu i 1870'erne når det drejede sig om en række helt nye bestemmelsessteder, der lå så langt væk man overhovedet kunne komme, nemlig Australien og New Zealand, som man nåede hurtigere frem til med sejl end med damp. Men også rejser til disse fjerne steder kunne arrangeres af Mogens Abraham Sommers agentur i Nørre Uttrup. Han var nemlig i 1870-1872 rejseagent for lokalregeringerne i Canterbury på New Zealands sydlige ø og Queensland i nordøst-Australien.

Til Aalborg i Australien. "The cream of our heritage"

Omkring 300 km. nord for Brisbane i Queensland, ved "solkysten" i nordøst-Australien finder man, som det ses på fotografiet et "AALBORG" der både har brandstation og dansk kirkegård. Her ligger blandt andre nordjyder Anders Jensen, der blev født i Øster Hassing i 1848 men begravet på "Aalborg

danske kirkegård" i 1923²⁵. Samme Anders Jensen, der ellers kun havde set "havet" i form af Limfjorden mellem Nørresundby og Aalborg, var det en både spændende og til tider ret søsyg oplevelse at sejle fra Hamborg til Queensland i Australien. Tre måneder tog det at følge den korteste vej, klodens storcirkel, så langt syd om Afrika og Australien at man strejfede Antarktis, uden at den tremastede bark, "Reichstag", søgte havn undervejs. Skibet var sejlet fra Hamburg den 12. november 1870, midt under den fransk-tyske krig, men kunne uden besvær undvige tre franske dampfregatter der søgte at sænke det tyske skib ud for Brest i Bretagne. Med sit lange og smalle stålskrog kraftige sejlføring hørte "Reichstag" til blandt verdens dengang hurtigste skibe og kunne uden besvær krydse sig forbi de klodsede og langsomme dampskibe og deres projektiler. Om bord befandt sig 329 passagerer: 164 tyskere, 125 danskere og 40 svenskere. For

"Reichstag" på 973 tons blev bygget i 1867 i Glasgow for Sloman Lines i Hamburg, skibet forsvandt sporløst undervejs til Singapore 1877.

skandinavernes vedkommende var der tale om den første større gruppe udvandrere til Australien nogensinde og de følte sig vældigt heldige²⁶. Det

var netop dem, der før andre havde fået øje på Mogens Abraham Sommers annoncer i Aalborg Stiftstidende og læst hans pjece "Udvandringen til Queensland og Tasmania i Australien med den storbritaniske Regjerings Understøttelse" (Aalborg 1870), om gratis overfart og jord i Queensland. Andre måtte vente og kunne først komme med de mange andre skibe der fulgte de nærmest følgende år fra Rederiet Sloman i

Hamburg, der rådede over 10 store clippere der blev sat ind i den populære Australien- og New Zealandfart. Det første af skibene, ”Reichstag”, med Anders Jensen om bord, ankom planmæssigt søndenfra og lagde den 10. marts 1871 til kaj i Hervey Bay ved Maryborough i Wide Bay-Burnett regionen i Queensland i Nordøst-Australien, 1.200 km. nord for Sydney.

Både ankomst og indkvarteringen blev en festlig forestilling, ikke mindst for de tyske passagerer, for via telegrafene, der netop var ført igennem via Singapore fra Europa til Australien, erfarede de, at Tyskland havde vundet krigen og at et tysk kejserrige var blevet udråbt i Versailles. Tyskerne sang derfor ”*Wacht am Rhein*”, mens danskerne, der troede at skik og brug krævede en sang ved ankomsten til Australien selvsagt valgte ”*Dengang jeg drog af sted*” som også svenskerne kunne synge med på.

Således skrev i hvert fald byens lokale redaktør Carl Adolph Feilberg (1844-1886),

C. A. Feilberg (1844-1886), Australiens kendteste journalist i 1800-tallet, var dansk, men boede 1867-1888 i Queensland, hvor han hjalp de danske indvandrere til rette. Foto omkring 1872.

der var født i København, men var kommet til Australien i 1867 for bedre at overleve sin tuberkulose i det varme og tørre klima i Queensland²⁷. Senere skulle han blive Australiens mest berømte chefredaktør og journalist og den første der krævede lige rettigheder for aboriginerne, men i sommeren 1870 var han netop startet som redaktør af den radikale lokalavis ”*Wide Bay and Burnett News*” i Maryborough, og det var i denne egenskab, samt som korrespondent på ”*Maryborough Chronicle*” han stod på byens havnemole i Hervey Bay da det store skib lagde til. Ingen af de mange passagerer kunne jo et ord engelsk og det blev derfor mere eller mindre frivilligt Feilberg, der i de kommende år blev talsmand for den stadigt voksende gruppe danskere. Det var således ham der i organiserede indsamlingen og bygningen af en

dansk kirke, den første lutherske i Hervey Bay området, samt en dertil hørende kirkegård i 1872. At navnet for både by, kirke og kirkegård blev ”AALBORG” skyldtes en afstemning, der blev vundet af dem der var flest af, nemlig de nordjyske indvandrere på stedet.

Når der kom så mange netop derfra, skyldtes det nok at selvom den australske delstatsregering i Queensland sendte agenter til hele Skandinavien, fik den bedst gennemslag, der hvor den kunne bygge på effektive underagenter, i Nordjylland Mogens Abraham Sommer, der vel nærmest fik bildt folk ind, at både rejse og jord var gratis og blev betalt af den ”storbritaniske regering”. Det blev den *ikke*, for som hos mormonerne, skulle både rejse og erhvervelsen af jord tilbagebetales efter få år.

Ikke mindst Feilbergs organisationstalent og presseadgang gjorde i hvert fald at de danske indvandrere ikke blev yderligere snydt, men tværtimod i løbet af få år og i kraft af oprettelsen af en gensidig hjælpe- og lånekasse, ikke alene fik gælden afbetalt, men penge til overs til kirke, skole og kirkegård. Konjunkturerne var i øvrigt rimeligt gunstige for danskerne, for da sukkerørdsdyrkningen, der var det fremherskende erhverv, brød økonomisk sammen i 1880’erne, kunne de danske

Anders Jensen fra Ø. Hassing og hans kostald, til håndmalkning, der nu er fredet i klasse A af regeringen i Queensland, som "the cream of our heritage". Foto fra delstat regeringens hjemmeside.

indvandrere starte en særlig dansk specialitet, mejeriproduktionen. Australiens – og hele Sydøstasiens to største flødeis-producenter, ”Andersen’s of Denmark” og ”Royal Copenhagen Ice Cream” er den dag i dag grundlagt af dansk-australere og lokaliseret til Queensland, mens Anders Jensen fra Øster Hassing og hans stald til 4 malkekøer, med tag af bølgeblik, sidste år (2012) blev fredet i klasse A af Queenslands fortidsmindeforvaltning, som et unikt minde, ”preserving the cream of our heritage”.²⁸.

Magdalene fra Ribe og Anders Jensen fra Ø. Hassing, der blev gift 1872 i "Aalborg" i Queensland, hvor de blev mælkeproducenter.

Hvad Anders Jensen i øvrigt angik, blev han allerede i 1872 gift med Magdalene Mikkelsen fra Ribe og sammen fik de 15 børn, der alle overlevede. Et barnebarn har endda fortalt hvordan Anders på sine gamle dage påstod at han selv havde bekæmpet de tyske tropper i 1864 og som bevis fremviste en hue med et ”skudhul” som han kunne stikke tommeltotten igennem.

Udvandringen blev dog kort og intensiv, af de 181 der købte billet fra Aalborg amt til Australien 1870-1910 – og det var først og fremmest til Queensland – rejste 163 i grupper i 1870’erne. (1870:11; 1871:24; 1872:11; 1873:35; 1876:5; 1877:11; 1878:16), mens de resterende 18 rejste enkeltvis eller parvis i årene 1882-1909. Grupperne i 1870’erne kom helt overvejende fra Aalborg, Nørre Tranders, Nørresundby og Sundby-Hvorup – altså fra Mogens Abraham Sommers centrale agitationsområde. Men telegraflinjerne til Australien kunne jo også sende meddelelser den anden vej der ikke fristede potentielle udvandrere derhjemme nær så meget som de der beskrev forholdene i USA. Denne negative branding prægede i endnu højere grad den fjerneste destination af alle tænkelige: New Zealand.

New Zealand. Fra ”None Sundby” til Norsewood.

Biskop D. G. Monrads (1811-1887) kortvarige ophold i New Zealand i årene 1865-1868 efter at han som statsminister havde ført Danmark ud i den katastrofale krig i 1864 trak sig ikke mange spor. Det gjorde imidlertid en nogenlunde samtidig aktion fra samtlige dele af det vidstrakte britiske imperium der gik ud på at tiltrække indvandrere gennem at låne dem penge til overfarten. Det trak i hvert fald 55 fra Aalborg amt til New Zealand i årene 1872-1875. 1872-1873 var målet den frugtbare slette omkring Christchurch midt på sydøens østkyst, mens det 1874-1875 kom til at gælde rydning af vildniset (”70 miles bush”) i det sydøstlige hjørne ad nordøen²⁹.

De første nordjyder kom til sydøen den 30. august 1872 på skibet ”Friedeburg” der var sejlet fra Hamburg 102 dage tidligere med 292 passagerer: 175 tyskere og polakker; 59 nordmænd og 58 danskere. Ifølge den lokale avis, ”Star” i Christchurch, var det største problem egentlig, at ingen om bord talte engelsk. Da man havde skaffet sig en tysk og en dansk tolk opdagede journalisten, at mens tyskerne var vældigt utilfredse med rejsen, var danskerne og nordmændene meget tilfredse! Det skyldtes, mente avisen, at danskerne og nordmænd havde flere penge end de tyske indvandrere og derfor bedre forplejning undervejs, hvortil kom, at danskere og nordmænd kunne læse og skrive! Fælles for alle var imidlertid forbavselsen over at de skulle tilbagebetale rejseudgifterne som et lån og yderligere betale for eventuelt jordstykke³⁰.

En af familierne om bord, Bimler, kom fra Aalborg, eller rettere sagt, de kom fra landet og var indvandret til byen for at finde arbejde. Lars Christian Bimler (1839-1903), født i Thisted, havde været landarbejder i Løgsted ved Løgstør, hvor han havde truffet sin kone Else Marie Christensen (1844-) og efter nogle år i Aalborg var de nu, sammen med sønnerne August (1869-1935) og Abraham (1871-), om bord på ”Friedeburg”. Billetten havde de lånt pengene til, det var blevet 12 £ eller omkring 220 kroner, hvad der svarede til ca. fire måneders normalløn i Danmark. Men det klarede familien, købte jord og blev landbrugere i Alford Forest Settlement, ved foden af de New Zealandske alper på sydøen³¹. Statsborgerskabet kom i november 1890³² og omkring år 1900 flyttede de nordpå til Auckland, hvor Lars Christian Bimlers gravsten fra 1903 kan ses den dag i dag³³.

Så let gik det ikke for de fleste andre danske. Af de 136 danske udvandrere der tog fra København 11. maj 1873 via London nåede kun 108 levende frem til Christchurch den 20. september 1873. Men rejsen skulle de alle betale, de levende også for familiemedlemmer der var døde undervejs, 36 £ for et ægtepar med tre børn, svarende til 660 kr., eller hvad der i 1872 var blevet beregnet som en årsløn for en faglært arbejderfamilie i Aalborg³⁴. Da alting så samtidigt var dyrere end i Danmark og da New Zealand fra sidst i 1870'erne løb ind i økonomisk krise og stor arbejdsløshed, havnede stort set alle i bundløs gæld og helt uden muligheder for at vende tilbage³⁵.

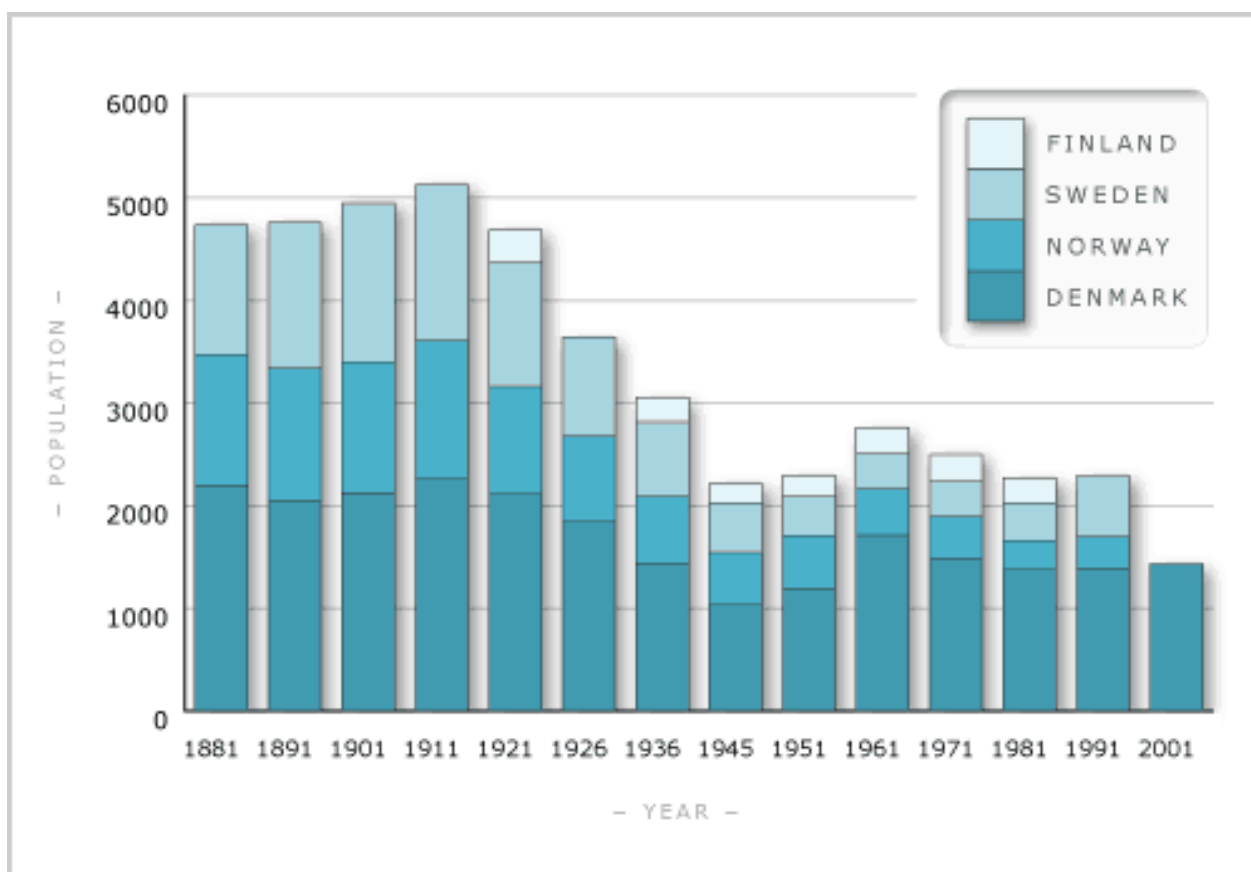

Værst blev det i de byer, der i vore dage opfattes som de skandinaviske kerneområder, nabobyerne Dannevirke og Norsewood, der i 1872 var blevet grundlagt i det sydøstlige hjørne af nordøen, i Manawatu-Wanganui regionen, mellem Hawkes Bay og hovedstaden, Wellington. Skildringerne herfra hører til blandt de værste og mest frustrerede fra danske udvandrere i det hele taget. Gælden fra rejsen var det umuligt at betale tilbage på grundlag af små og dårlige jordstykker, oversvømmelser, skovbrande og voldsom arbejdsløshed. Der var ingen skoler, hvor i det

mindste børnene kunne lære engelsk, og den jernbane der skulle have givet bebyggelserne fremgang, blev mod alle løfter ført langt *uden om* bosættelserne³⁶. Men svellerne kunne i det mindste skæres i byerne og man kunne rejse til arbejdet på jernbanen der løb gennem ”New Zealands fattighjørne”. Men det var ikke noget man skrev hjem om og i alt blev der kun tale om fire anløb af indvandrerskibe: ”Høvding” fra Norge 1872 og 1873, hovedsageligt med nordmænd, ”Ballarat” fra London 1872 og som det sidste ”Fritz Reuter”, der sejlede fra Hamburg 26. november 1874 og ankom til Napier i Hawkes Bay den 16. marts 1875 med 518 passagerer – 224 tyske og 294 danske.

Blandt de sidstnævnte, familien Viderup fra Sophiendal, Hasseris ved Aalborg. Han, landarbejder Johannes Viderup, født 1833 i Nørresundby (eller ”None Sundby”) som byen blev stavet i det New Zealandsk statsborgerbevis fra 1884, i 1864 gift i Budolfi med Thomine Frederiksdatter. Sammen med børnene Caroline, Jensine, Jens og

Frederikke rejste de i 1874 fra Aalborg, lånte penge til rejsen i et omfang som de slet ikke kunne magte, 40 £, og blev således en af de mange børnerige familier af dansk afstamning der forgæves forsøgte at slå sig igennem i Norsewood. Til sidst gav de derfor op og tog sandsynligvis til Queensland i Australien, hvor i hvert fald døtrene blev gift/døde efter år 1900³⁷. Der kom således slet ikke en kædeudvandring i gang til New Zealand (og Australien) og fra sidst i 1870'erne gik udvandringen helt i stå for først at blive genoptaget efter 1945. Det samme gjaldt i øvrigt Canada hvor der var endnu færre der slog sig ned. Af de 16 der rejste fra Aalborg amt til Canada før 1880, synes de 12 at have rejst i transit via Quebec til USA, kun 4 personer kan i årene 1873-1874 ses at have slået sig ned i New Denmark i New Brunswick i det østligste Canada. På samme besværlige vilkår som i New Zealand. Det britiske imperiums forsøg på at konkurrere med USA om udvandrerstrømmen fra Europa slog i hvert fald i første omgang fejl. Ikke desto mindre blev New Zealand det eneste udvandrerområde i verden, hvor danskerne repræsenterede mere end halvdelen af den samlede skandinaviske udvandring:

Udvandringen fra Aalborg amt 1850 -1879

Den assisterede udvandring.

Den oversøiske masseudvandring fra Danmark og Nordjylland, starter brat i slutningen af 1852, da det lykkes mormonerne at samle tilstrækkeligt med penge til at sende det første store rejseselskab af sted fra Danmark i december 1852 med ankomst til Utah i slutningen af oktober 1853. Denne rejse og alle de følgende rejser til Zion, var ikke spontane foreteelser, men syntes nøje planlagt på et møde i Salt Lake City først i oktober 1849, hvor fokus blev rettet mod Danmark fordi den nye grundlov gav hidtil uhørt frie missionsmuligheder, fordi der her fandtes en arbejdsmark blandt baptisterne, der særligt havde samlet sig i Aalborg og København, samt fordi en igangværende blodig borgerkrig, gav gode muligheder for at prædike Gudsrigets snarlige genkomst i kraft af oversøisk udvandring.

At den danske og ikke mindst den nordjyske oversøiske udvandring således startede som en religiøs motiveret massebevægelse var faktisk ret usædvanlig i 1800-tallets Europa, hvor den oversøiske udvandring først og fremmest blev motiveret i økonomiske og/eller politiske forhold. Men fælles for den oversøiske udvandring for alle former for udvandring før transportrevolutionen i 1870'erne var imidlertid, at rejsen var så kostbar, at den for de flestes rejsendes vedkommende måtte gennemføres som ”assisteret udvandring” - for lånte penge. Hvad enten det drejede sig om mormonernes ”evige rejsefond”, en række delstater i USA eller de britiske koloniregeringer i Canada, Australien eller New Zealand, lånte man penge til rejse og eventuelt jordstykke på bestemmelsesstedet – penge som man forventedes at tilbagebetale med penge og arbejdsydelser ved ankomsten.

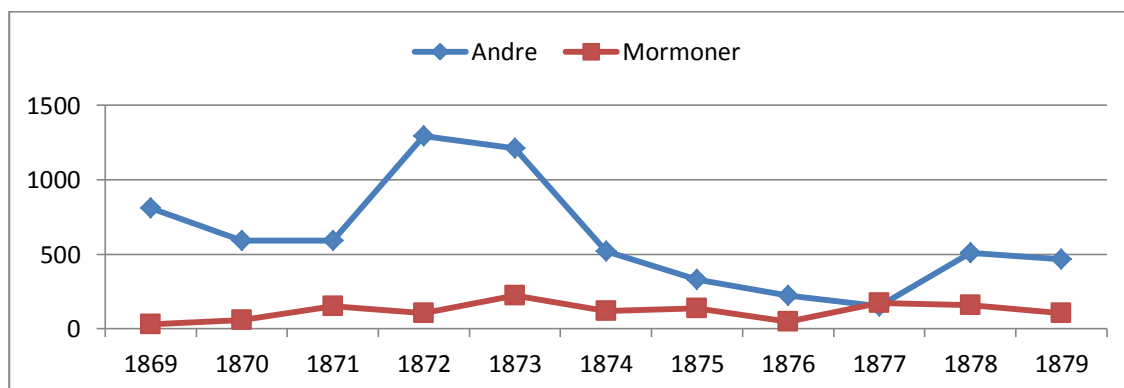
For Danmark og særligt Nordjylland er denne oversøiske udvandring mellem 1852-1865 helt domineret af mormonkompagnerne der udgjorde op imod 2/3 af den samlede oversøiske udvandring fra Danmark og fra Nordjylland og finansieredes gennem det ”evige rejsefond”. Rejsen fra Aalborg til Utah var imidlertid indtil dampskibene og damptogene kunne benyttes fra sidst i 1860'erne, lang, farlig og kostbar. Så ud over en meget betydelig reduktion af mormonernes rejseselskaber i form af dødsfald undervejs, er der meget der tyder på at rejseselskaberne i endnu højere grad blev formindsket gennem afhopning. Så ud over at det flertal, der trods

alt nåede frem blev kernen i store dansktalende områder i ”New Denmark” omkring Ephraim i Utah, dannede et stort mindretal af frafaldne mormoner, den første begyndelse for de vigtigste danske kerneområder i det vestlige Iowa og det østlige Nebraska.

Hertil kom så særligt bosættelserne omkring Racine i Wisconsin, der for Nordjyllands vedkommende blev organiseret af Mogens Abraham Sommer, der i årene 1866-1872 havde sit rejseagentur i Nørre Uttrup hvorfra han udsendte mængder af rejsebøger og tryksager, der blev trykt i og udbredt fra Aalborg. Det var også Sommer der startede hvervningen af udvandrere til Queensland i Australien og Canterbury-regionen omkring Christchurch på sydøen i New Zealand. Rejser der blev finansieret med kortfristede lån ydet af de lokale regeringsmyndigheder. Lån som man ikke, som hos mormonerne kunne unddrage sig ved at hoppe af undervejs. Var man først fremme med skibe, der sejlede i et stræk til den modsatte ende af kloden, var man fanget og i realiteten stavnsbunden til at arbejde sin gæld af resten af livet.

Egentlige tal for den samlede udvandring fra Nordjylland kan først gives med en vis sikkerhed fra og med 1869, hvor udvandrerdatabasen kan benyttes, Så, som det ses af grafen neden for, lå mormonudvandringen i årene 1869-1879 på et nogenlunde jævnt årligt niveau på mellem 100 og 200, hvorimod den øvrige udvandring var underkastet voldsomme svingninger med et højdepunkt på 12-1300 årligt 1872-1873 – og herefter et fald til omkring 200 i 1877³⁸.

UDVANDRING FRA NORDJYLLAND 1869-1879

Samtidigt er det helt tydeligt, at udvandringen i denne periode bedømt på afgangsteder i Aalborg amt i helt overvejende grad koncentrerede sig om Aalborg og Nørresundby, samt de nærliggende landsogne i Kær, Fleskum og Hornum herreder³⁹

Endelig ved vi, at nordjyderne i særlig grad rejste til Utah, Iowa, Nebraska og Wisconsin når det gjaldt bestemmelsesstederne i USA 1852-1879 – samt Queensland og New Zealand når det drejede sig om de bestemmelsessteder der særligt gjorde sig gældende i begyndelsen af 1870'erne. Bosættelserne i USA blev relativt set succesfulde, i hvert fald når nybyggerne selv skulle beskrive dem i de mange breve hjem til venner, bekendte og familie. Nybyggerne i Queensland og særligt New Zealand havde ikke samme anledning til at skrive begejstrede breve, det gik faktisk stort set ret skidt. Det betød, at da den oversøiske udvandring fra Danmark kulminerede i 1880'erne blev der tale om en kraftig kædeudvandring til USA, mens udvandringen til Canada, Australien og New Zealand gik helt i stå.

Om dette i Årbog 2014: ”*Den oversøiske udvandring fra Himmerland og Kjær herred 1880-1920. Rejsen til frihedens land!*”.

NOTER

¹ Henning Bender: Udvandringen fra Aalborg amt 1868-1903. Præsentation af en udvandrerdatabase. I Årbog fra Himmerland og Kjær Herred 1996, side 81-104 er selve hovedmaterialet behandlet. Se i øvrigt http://henningbender.dk/uf/80000_89999/85186/8064744d94a8033ed9b8eb6003d883e7.pdf

² William Mulder, *The Mormon Migration from Scandinavia*, 1957, s. 29 ff., 35 ff., Jenson, Andrew. *History of the Scandinavian Mission*. Salt Lake City, 1927. og *Encyclopedia of Mormonism, The Church in Scandinavia*, 1994, http://eom.byu.edu/index.php/Scandinavia_the_Church_in <http://www.kristus.dk/jkk/text.php?id=21102>

³ "Sarah Josephine Clausen Jensen - A Sketch of My life's history" and "Autobiography and Journal Of Hans Peter Jensen 1815-1883" Edited by Dorothea Jenson Schimmelpfennig 1964

⁴ "A Pioneer Journal, Forsgren Company, Containing Story of the First Danish Company to Emigrate to Utah," Heart Throbs of the West, compiled by Kate B. Carter, vol. 6 (Salt Lake City: Daughters of Utah Pioneers, 1945) pp. 1-31. (L) <http://user.xmission.com/~nelsonb/forsgren.htm> se i øvrigt oversigt over de mange overleverede beretninger <http://history.lds.org/overlandtravels/companyDetail?lang=eng&companyId=119>

⁵ http://user.xmission.com/~nelsonb/scan_roster.htm Emigration from the LDS Scandinavian Mission 1854-1868 baseret på listerne over mormonudvandrere fra de enkelte "konferencer" = distrikter: Aalborg, Aarhus, (Fredericia), (Fyn), (Sjælland), Øerne; København, Skåne m.m., ornet alfabetisk 1854-1868, men søgbar på år og sted.

⁶ Hans Peter Olsen's Kompagni – mange rejsebeskrivelser bevarede – se <https://history.lds.org/overlandtravels/companyDetail?lang=eng&companyId=227>

⁷ Se note 3.

⁸ C.B. Sonne: *Ships, Saints, and Mariners: A Maritime Encyclopedia of Mormon Migration, 1830-1890*, Salt Lake City 1983 – for årene 1852-1868 – se http://user.xmission.com/~nelsonb/ship_desc.htm

⁹ Udvandrer tallene for *mormonerne vedkommende* stammer for tiden før 1868 fra konferenceindberetningerne, se note 5, for årene 1867-1881 -1881 fra tilsvarende konferenceindberetninger – se <http://aurelia-clemons.dk/emig1867.htm> For ikke-mormoners vedkommende fra for årene 1854-1880 fra V. Falbe Hansen og Will. Scharling: *Danmarks Statistik*, bind 1, (1885), side 482 – Udvandringen 1850-1880 – samt Københavns Politis Udvandrerlister 1868-1880 – se <http://www.emiarch.dk/search.php3?l=da>

¹⁰ Clipper-skibe – tremastede sejlskibe med et smalt og langt stålskrog og en abnorm stor sejlføring blev oprindeligt lette laster, særligt te fra Kina til England, syd om Kap det gode Håb i 1840'erne. Guldfund i Californien gjorde Clipperskibene der sejlede syd om Cap Horn berømte, mens endelig trafikken mellem Europa og Australien blev

varetaget af verdensomsejlende Clipperskibe på ruten syd om Afrika, Australien og Sydamerika. Efter åbningen af Suez-kanalen 1869 blev de efterhånden udkonkurreret af dampskibene.

¹¹ Ud over mormonernes egne lister over udvandrede, jfr. note 9, kan personerne lokaliseres i såvel afgangslisterne fra Hamburg 1850-1934 <http://search.ancestry.com/search/db.aspx?dbid=1068>

, ankomstlisterne i New York 1820-1857 <http://search.ancestry.com/search/db.aspx?dbid=7488>

– samt karavelisterne mellem Omaha og Salt Lake.

¹² W.Mulder: Homeward to Zion, s. 149-150

¹³ http://en.wikipedia.org/wiki/Anthon_H._Lund

¹⁴ Jfr. Noterne 9 og 11, samt de amerikanske folketællinger der fra og med 1850 er søgbare på ”danskfødte” – se <http://search.ancestry.com/search/grouplist.aspx?group=usfdcen>

¹⁵ P.S. Vig: Danske I Amerika, Omaha 1907-1916, s. 286, mener at størstedelen af de danskfødte der som de første slog sig ned i det vestlige Iowa og østlige Nebraska, var, eller havde været mormoner. Dette synspunkt underbygges af Edith Matteson and Jean Matteson: Mormon Influence on Scandinavian Settlement in Nebraska, *On Distant Shores: Proceedings of the Marcus Lee Hansen Immigration Conference; Aalborg, Denmark June 29 - July 1, 1992.*

Ed: Henning Bender and Karen Veien. Published by the Danes Worldwide Archives in collaboration with the Danish Society for Emigration History in Aalborg, Denmark; 1993., side 309-327

¹⁶ W.Mulder: Homeward to Zion, s. 162-163

¹⁷ Jfr. noterne 9, 11 og 14

¹⁸ P.S.Vig: Danske i Kamp i og for Amerika., Omaha 1917, s. 287

¹⁹ Arne Jensen: Baptisternes Historie i Danmark indtil 1864, (Tølløse 1961), s.76-78, 132-135, 166-169; Jensen, F. Elle., Om baptsimen i Gunderup, fra himmerland og Kjær Herred 1957-1958, s. 95-107. Pia Viscor: De drog til Racine. Den danske indvandring til Racine County, Wisconsin, USA København 2007

²⁰ <http://www.danishmuseum.org/danish-baptists.cfm?LanguageID=0eab033a-7af9-4da8-a55e-2503b544b8ec>

The History of Racine and Kenosha Counties" (Chicago: 1879), page 386.

²¹ New York, Civil War Muster Roll Abstracts, 1861-1900, "D A M , P E T E R H—Age, 32 years. Enlisted, October 6, 1862, at Castleton, to serve three years; mustered in as private, Oo.K, November 13, 1862; wounded in action, July 14, 1863, at Brashear City, L a . ; deserted, November — , 1863, from St.James Hospital, at New Orleans, L a . "

²² Hjørring amt: 314 (Jetsmark 161, Frederikshavn 120, Hjørring 1, Sæby 1, Vraa 31), Aalborg amt: 255 (Aalborg 144, Løgstør 43, Hals 68).

²³ Emil Larsen: Urovækkeren Mogens Abraham Sommer, Kirkehistoriske Studier 1963, s. 137

²⁴ Hanne Gjøøl: Nordjyske emigranter, Aalborg Stiftstidende, 21-12-1982, samt afgangslister Hamburg 1850-1934 og ankomstlister Quebec 1865-1935, samt Pia Viscor: De drog til Racine, 2007, s. 15-17

²⁵ http://www.chapelhill.homeip.net/FamilyHistory/Photos/Nikenbah-Aalborg_Danish-Hervey_Bay/

²⁶ Robert Ørsted Jensen: "A free passage to Queensland" : om den store udvandrerbølge fra Skandinavien til Australien i 1870'erne : en beretning om den skandinaviske udvandring til kolonien Queensland i perioden 1870 til 1880 : en kortlægning af udvandringens omfang. (utrykt speciale RUC 1994), suppleret med Københavns Politis Udvandrerprotokoller 1868-1910, afgangslisterne for Hamburg 1850-1934 og ankomstlisterne til Queensland 1848-1912.

²⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/Carl_Feilberg - de relevante artikler, der er mange, findes ved at søge på sted- og

personnavne, emner, aviser, datoer på <http://trove.nla.gov.au/ndp/del/home> det Australske Nationalbibliotek Søgeseide for digitaliserede aviser.

²⁸ <http://ehp.qld.gov.au/heritage/heritage-in-qld/colonsay-farm.html>

<http://www.heritageaustralia.com.au/news.php?id=208>

²⁹ New Zealand, ankomstlister, 1855-1973: <https://familysearch.org/search/collection/1609792>

samt danske billetlister 1868-1910

³⁰ "Immigrants By the Friedeburg", Star (Christchurch, NZ), 2. September 1872, page 3. Findes I samlingen af

digitaliserede aviser I det New Zealandske National Bibliotek – <http://paperspast.natlib.govt.nz> se

<http://paperspast.natlib.govt.nz/cgi-bin/paperspast?a=d&c=l=search&d=TS18720902.2.3.2&srpos=9&e=-----10--1---0Friedeburg-->

³¹ Uden at de ved det, er stedet kendt af de fleste der har set filmatiseringen af Tolkiens Saga om Ringene – for netop der hvor familien Bimler fra Aalborg slog sig ned, lå filmens ”Edoras”, hovedstaden i ”Rohan”.

³² New Zealand Electoral Rolls 1853-1981: <http://search.ancestry.com/search/db.aspx?dbid=1836>

,og New Zealand, Naturalisations 1843-1981 <http://search.ancestry.com.au/search/db.aspx?dbid=1844>

³³ Jfr. Note 28 – gravsted for Lars Christian Bimler (1839-1903) og datter Rachel Josephine Bimler (1880-1910) på George Maxwell Memorial Cemetery, Avondale, Auckland NZ -

<http://www.gravestonephotos.com/public/findfamily.php?name=Bimler>

³⁴ Bender, Henning: Aalborgs Industrielle udvikling fra 1735 til 1940, s. 248 (Aalborg 1987).

³⁵ Henning Bender: Den oversøiske udvandring fra Køge Kommune 1868-1914. Rejsen til landet længst væk. Køge Studier 2011 (Køge 2012), s. 16-18

³⁶ Bob Hansen: Norsewood – New Zealand (1999)

http://www.norwayheritage.com/articles/templates/norwegian_settl.asp?articleid=18&zoneid=17

<http://www.teara.govt.nz/en/scandinavians/page-2>

³⁷ jfr. noterne 28 og 31 – samt Australian Death Index 1787-1985 og Marriage index 1788-1950

38

Nordjylland	Anden udvandring	Mormonudvandring	I ALT	Udvandring Aalborg amt	Udvandring Hjørring amt	Udvandring Thisted amt
1868	(115)	75	(190)	(26)	(78)	(11)
1869	809	28	837	339	405	65
1870	593	59	652	189	296	108
1871	592	151	743	227	283	82
1872	1293	103	1396	446	526	321
1873	1211	222	1433	354	495	362
1874	521	118	639	122	324	75
1875	330	136	466	80	211	39
1876	223	48	271	57	135	31
1877	151	171	322	61	71	19
1878	509	160	669	191	245	73
1879	466	105	571	120	236	110

³⁹ Hvor kom de fra 1869-1879 i Aalborg amt?

Nordjylland	Udvandring Aalborg amt	Fleskum	Hornum	Kær	Hellum	Hindsted	Aars	Gislum	Slet	AALBORG	Nr.sundby	Nibe
1868	26	3	0	4	4	0	0	0	0	11	1	2
1869	339	26	25	56	13	13	7	0	8	134	1	1
1870	189	14	18	35	14	8	1	0	4	66	0	3
1871	227	20	12	36	8	4	6	1	9	82	28	5
1872	446	7	35	24	15	6	2	11	5	297	16	9
1873	354	40	27	15	17	29	2	12	15	169	7	8
1874	122	7	4	55	7	17	1	1	3	22	0	1
1875	80	20	6	19	5	2	2	0	10	13	0	0
1876	57	3	9	6	1	8	5	0	18	3	0	1
1877	61	3	6	10	3	2	0	0	2	20	0	1
1878	191	16	18	25	14	15	6	2	24	47	0	0
1879	120	9	14	19	4	7	7	10	13	15	0	0

LITTERATUR

- Bender, Henning: Udvandringen fra Aalborg amt 1868-1903. Præsentation af en udvandrerdatabase. Fra Himmerland og Kjær Herred 1996. s.81-104.
- Bender, Henning: Udvandringen fra Maribo Amt 1850-1914, Lolland-Falsters historiske Samfunds Årbog 2009, s. 5-43
- Bender, Henning: Fra Lolland til Wisconsin i 1847, Lolland-Falsters historiske Samfunds Årbog 2010, s. 62-74.
- Bender, Henning: Den oversøiske udvandring fra Fredericia 1852-1914, Fredericiabogen 2011, s. 21-40
- Bender, Henning: Den oversøiske udvandring fra Køge Kommune 1868-1914, Køge Studier 2011 (Køge 2012), s. 16-36
- Gjøl, Hanne: Nordjyske emigranter, Aalborg Stiftstidende, 21-12-1982
- Hvidt, Kristian: Flugten til Amerika (Aarhus 1971).
- Jensen, F. Elle., Om baptsimen i Gunderup, fra Himmerland og Kjær Herred 1957-1958, s. 95-107.
- Jensen, Robert Ørsted: "A free passage to Queensland" : om den store udvandrerbølge fra Skandinavien til Australien i 1870'erne, (utrykt speciale RUC 1994),
- Edith and Jean Matteson: Mormon Influence on the Scandinavian Settlement in Nebraska, On Distant Shores, s. 309-336, (Aalborg 1993).
- Mulder, William: Homeward to Zion (Minneapolis 1957)
- Sørensen, Jørgen Würtz: Rejsen til Amerikas Zion. Den danske mormonudvandring før århundredskiftet, Aalborg 1985
- Vig, P.S.: Danske i Kamp i og for Amerika fra ca. 1640 til 186, Omaha 1917
- Vig, P.S. Danske i Amerika (Minneapolis 1908)
- Viscor, Pia: De drog til Racine. Den danske indvandring til Racine County, Wisconsin, USA København 2007
- Se i øvrigt: <http://henningbender.dk/bibliografi>